

ODDÍL 5. KULTURA A UMĚNÍ

§5.1 ХУДОЖНИЙ СВІТ ОЛЕНИ ЛИС У ЖАНРІ ХОРОВОЇ МУЗИКИ ДЛЯ ДІТЕЙ (Якимчук О.М., Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського)

Вступ. Хорова музика традиційно залишається цінною частиною вітчизняної музичної культури. Жанр хорової творчості, один з улюблених українськими митцями, привертає увагу композиторів в усі часи.

Протягом останніх десятиліть традиції жанру хорової музики для дітей продовжують вітчизняні композитори І. Щербаков, І. Кириліна, Г. Гаврилець, О. Некрасов, Вол. Стеценко, О. Яковчук, І. Гайденко, В. Камінський, додаючи нові прийоми музичної лексики в інтонаційно-ладовій, гармонічній сферах.

У хоровій музиці для дітей представлені традиційні тематично-образні сфери. Зображення природи знаходимо у «Веснянці» (на власні тексти), «Зимою», (сл. Ю. Олійника) для дитячого хору а cappella О. Яковчука, «В сосновім лісі» (сл. Д. Павличка) Б. Фільц, «Весняні голоси» (сл. В. Довжика) О. Лис.

На тексти українських поетів «Колискова» (сл. Ю. Олійника) О. Яковчука, «Білі гуси» (сл. О. Олеся), «На полонині, на верхівці» (сл. В. Ладижця), «Все співає і росте» (сл. П. Осадчука), «Веснянка» (сл. Н. Забіли), «Перший сніг», «Різдво» (сл. Б.-І. Антонича) О. Ільницької, «Несподіваний квартал», «Синім небом» (сл. В. Довжика) О. Лис.

Творами, що розкривають громадянську позицію, любов до рідного краю є «Любіть Україну» (сл. В. Сосюри), «Любимо землю свою» і «Жива криниця» (сл. М. Сингаївського), «Для тебе, Україно» (сл. Й. Фіштика) Б. Фільц, «Рідний край» (сл. П. Осадчука) О. Ільницької, «Дума про Аскольда» (сл. В. Довжика) О. Лис.

Традиційним є звернення сучасних митців до пластів музичного фольклору. Обробки народних пісень присутні у композиторських доробках. Прикладами таких творів є «Кізоочки», фольклорний диптих на теми дитячих українських народних пісень з Поділля для хору а cappella, «Козуню-любуню», вільна обробка української народної пісні для хору а cappella О. Некрасова, «У Вифліємі в стайні на сіні», «Загуду, заграю на своїх гуселках» Б. Фільц, «Кукуріку, півнику» О. Ільницької.

На канонічні тексти написані диптих «Вечірній спів» для хору хлопчиків, триптих «Херувимська пісня» В. Польової, «Царю Небесний», «Отче наш», «Богородице діво» Б. Фільц. У хорових творах для дітей на канонічні тексти поєднується естетична й етична складові. Піснеспіви мають глибокий виховний потенціал.

Однією з особливостей хорової музики для дітей є її художній зміст. Більшість композиторів звертається до неї достатньо зрілими, маючи у своїх творчих доробках чимало інших творів. Звідси змістовність і духовна цінність цієї музики для виховання молодого покоління.

Усі вони складають важливу частину педагогічного репертуару хорових колективів мистецьких навчальних закладів, адже мають велику мистецьку цінність.

Хорова творчість для дітей українських композиторів представлена низкою досліджень вітчизняних науковців. Серед них статті про дитячий хор М. Кармінського Ю. Іванової [1], жанрові традиції хорової музики для дітей А. Соколової [2], Л. Шегди [3], хорові твори для дітей на канонічні тексти Б. Фільц Л. Шегди [4]. Натомість досліджень щодо творчості О. Лис немає. Тому, вбачаємо представлену публікацію цікавою й актуальною.

Виклад основного матеріалу. Об'єктом нашої уваги є хорові твори для дітей сучасної української композиторки

Олени Лис¹. Творчий доробок О. Лис представлений різними жанрами: камерною оперою «Естер» (на біблійний текст, лібрето В. Довжика), хоровими творами, симфонічною, камерно-інструментальною, вокальною, музикою до драматичних вистав та кінофільму.

Основними характерними стильовими ознаками творчості О. Лис є надзвичайна мелодична виразність, «темброва персоніфікація та символізація, підвищена увага до фонізму гармонії, водночас засвоєння глибинних інтонаційних особливостей українського народного мелосу та їх синтез зі здобутками сучасних композиторських технік» [5]. У вокальній музиці авторка надає перевагу духовним християнським текстам і віршам сучасних українських поетів, де глибоко розкриває емоційно-психологічний світ людини, музичними виявляє полісемантичність вербального тексту.

У творчому доробку О. Лис значне місце займають твори для дітей та юнацтва. Як викладач композиторка розуміє необхідність поповнення педагогічного репертуару сучасною музикою. Мисткиня створила багато різноманітних фортепіанних та вокально-хорових опусів для юних виконавців. Для дітей О. Лис написані хорові твори: «Несподіваний квартет», «Синім небом», «Дума про Аскольда», «Весняні голоси», цикл «Пори року» (на слова В. Довжика), «Голуб світла» (слова О. Лис), обробка для

¹ Лис Олена Володимирівна (1978 р.) – сучасна українська композиторка, піаністка, викладач. Закінчила Національну музичну академію України імені П. Чайковського (клас композиції та оркестрування Л. Колодуба), асистентуру НМАУ ім. П. Чайковського (клас Іщенко Ю.Я.).

Є лауреатом премії ім. О. Стеблянка (1996). Її твори виконуються на фестивалях класичної і сучасної української музики («Прем'єри сезону», «Міжнародний форум музики молодих», «Київ-мюзик-фест», «Музична трибуна київської молоді», «Рутенія», «Аскольдів глас» та ін.).

голосу і фортепіано «Як ішов я з Дебречина додому», низка фортепіанних творів.

Зосередимо увагу на хорових творах.

У співправці О. Лис з В. Довжиком народились хори для дітей «Несподіваний квартет», «Синім небом», «Дума про Аскольда», «Весняні голоси», цикл «Пори року».

У творчому доробку Василя Довжика² великий перелік творів для дітей: збірки акровіршів-загадок «Хто ключик знає, той відгадає», «Мій Всесвіт веселий, мій світ загадковий»; збірки віршів «Піду я з татом на завод», «Вчать абетку кошенята»; оповідань «Таємниця Голубої бухти»; повістей «Втеча», «Перерваний урок», «Підкувати блоху»; повістей-казок «Чому усміхався трамвай», «Їжачок і квітка», «Уперта хата», «Кам'яна дуга над безоднею»; п'єси «Літай-зілля», «Кіт-екстрасенс», «Щедрий вечір»; книжки-комікси «Як Котик і Цуцик весело спускалися з карпатських верховин»; книжки-картинки «Синя мишка».

В. Довжик є автором лібрето до трьох опер, переклав для театру близько двадцяти п'єс. Співпрацював з композиторами К. Стеценком, В. Зубицьким, О. Ледньовим, О. Марцинківським, В. Степурком, О. Лис, Л. Матвійчук та ін.

Спочатку необхідно сказати кілька слів про особливості поетичних текстів В. Довжика, адже його творчість складає більше ніж пів віковий період формування української ментальності.

² *Василь Довжик* (Должиков Василь Михайлович, 1943 – 2022) – український поет і прозаїк, перекладач, драматург, актор театру і кіно, ведучий літературних програм Національної радіокомпанії України, член Національної спілки письменників (1980), Національної спілки театральних діячів, заслужений діяч мистецтв України (2006). Лауреат Літературних премій імені: О. Копиленка, О. Вишні, В. Юхимовича, Лесі Українки, С. Олійника, М. Старицького. Лауреат Міжнародної премії «За добродійність» Міжнародного добродійного фонду «Українська хата» (2013).

Аналіз творчості письменника, літератора, актора, радіоведучого може стати окремим дослідженням, тому у цій статті обмежимося лише характеристикою його літературно-поетичної спадщини. Адже поетичний текст відіграє вагомую, іноді вирішальну роль у художньо-образному ореолі вокально-хорового твору. Тим більше гостро постає це питання у творах для дітей, адже тут кожне слово має вирішальне значення для морального й естетичного аспектів виховання.

Літературна творчість В. Довжика різножанрова – у ній присутня громадянська лірика, глибокі філософські твори, вірші для дітей, хвилююча поезія про кохання. Будь-який з цих жанрів вражає силою свого слова, щирого, образного, вільного від усталених поетичних форм. Творчість В. Довжика почалась у другій половині минулого століття, натомість його поезія позбавлена кон'юктурності, характерної для тієї доби. Поезія В. Довжика – глибока, мудра, несподівана.

Ще однією особливістю творчості поета є дивовижна мелодика й майже народна пісенність. Окремі поезії як і рядки в них переливаються один в одного як дихання. У них відбита душа багатостраждальної України. Поетичні твори митця позначені щирістю, чесністю, безкомпромісністю. Сам поет зазначав, що для нього понад усе є «розумне, добре, вічне», що проростає у мудрості народній, мистецтві, поезії» [6].

Вибір поезії В. Довжика О. Лис є ознакою її особистої високої культури, визначеної громадянської позиції, філософської осмисленості буття, позитивного ставлення до природи, оточуючого світу, людей.

Усі поетичні тексти митця, що їх використала композиторка наділені яскравою образністю, мелодичністю, наближеністю до народної пісенності, духовністю тощо.

Розглянемо хорові твори для дітей більш детально.

Хор «*Весняні голоси*» являє собою яскравий приклад звукообразального твору. Лише при першому візуальному перегляді нотного тексту в око впадає різнобарвність музичної

партитури. Кожен з її пластів – вербальний текст, хорові партії, фортепіанний супровід – є досить виразною складовою і може стати окремим художнім твором.

О. Лис, об'єднавши три окремих «партитури», створила справжнє синергетичне суголосся, що відтворює радісне звучання природи, її різноманітних голосів, які ми чуємо з приходом весни.

В. Довжик віртуозно передає весняний настрій, застосовуючи прийоми алітерації та асонансу, що надають поетичному тексту інтонаційної виразності, милозвучності, підсилюють музичальність і емоційно поглиблюють змістовий зв'язок. *«Відступила завірюха і синиця на вербі застрибала веселуха ці-ці-ці-бі, ці-ці-бі! Чит, чит, чит, чірз! Телегіз, телегіз, покинь сани, бери віз та й поїдем по рогіз! А ти, бабо, з печі злізь!».*

У вербальному тексті поет органічно поєднує мелодійні рядки *«Відступила завірюха і синиця на вербі застрибала веселуха»* зі звукозображальними *«ці-ці-ці-бі, ці-ці-бі! Чит, чит, чит, чірз!»*, що відтворюють звуки природи.

У віршованих рядках постають образи, характерні для української народної творчості (веселка, кукіль, журавлі), які одночасно створюють звороти, що є ознакою власного стилю автора (*телегіз, телегіз, там кукіль не вродив, сонце грає – сонце скрізь! Заспівали краплі сліз на світанку у беріз! Кругом, колесом веселим поясом, журавлі відімкнули ключ землі*).

Композиторка органічно складає рядки поезії в хорове звучання, відтворюючи в партитурі метушню, яка виникає в природі під час її пробудження (прикл.1).

Приклад 1

Allargando un poco ad libitum

mf Чит, чірз, чит, чірз!

mf gliss. Чит, чит, чит, чит...

mf

3 3 3 3 3 3 3 3

3 3 3 3

Іноді хорова аколада на дві партії вміщує чотири голоси, що складають виразний полілог (прикл. 2).

Приклад 2

14 mf Бе - ри ві - із! Бе-ри- віз! 3

mf Бе-ри віз! Бе-ри віз! Бе - ри! mf

Ки-дай са-ни, ки-дай са-ни! Ки-дай са-ни, бе-ри віз!

mf

Піснеспів складається з трьох куплетів, тематичний матеріал в яких представлений трьома темами-інтонаціями: імітаційного (1, 3) й гомофонно-гармонічного (2) складу.

Перша тема-інтонація (1-4 тт.) є основою, лейт-темою, з якої проростає уся хорова партитура. На ній побудований перший куплет, що охоплює сферу тональностей C-dur – G-dur. Хоральна, друга, тема (17-20 тт.) виникає у другому куплеті й контрастує фактурою й тональним забарвленням (B-dur – F-dur). Третя тема (21-24 тт.) інтонаційно подібна до першої, тут відбуваються інтонаційно-ритмічні й фактурні ускладнення. У третьому куплеті розширюється друга тема (33-40 тт.) до восьми тактів, що створює динамічний розвиток і кульмінаційну зону (39-40 тт.) *«іде красна весна – плугом, колесом»* – природа сповіщає радісну звістку про прихід весни.

Завершення твору (44-48 тт.) позначене появою гомофонно-гармонічної фактури, семантичне значення якої трактуємо так: розпорошені голоси, які щойно прокинулись з настанням весни, зібрались в суголосний хор, виголошуючи наприкінці основний заклик *«Йде весна!»* - заклик пробудження й відновлення природи, а відтак – продовження життя!

Художня образність, звукозображальність пробудження природи у *«Весняних голосах»* досягається:

- використання різних тривалостей та ритмічних формул (синкоп, тріолей, поліритму);
- поєднанням різних штрихів та артикуляції;
- поєднанням поліфонічної і гомофонно-гармонічної фактури;
- поєднанням довгих фразувальних і коротких інтонаційних ліг;
- агогічною виразністю;
- самостійністю й виразністю кожної зі складових музичної партитури (вербального тексту, хорової партії, фортепіанного супроводу), що у поєднанні створює своєрідний полілог;
- звукозображальною лексикою вербального тексту (*ці-ці-бі, ці-ці-бі, чит-чит-чит-чріз, кру-кру-кругом журавлі відімкнули ключ землі*);

- алітерацією, асонансом поетичного тексту;
- прийомами *glissando*.

Зазначені засоби створюють надзвичайну виразність звучання, відтворюють радісний піднесений настрій, оптимістичне сприйняття життя.

Хоровий твір «*Синім небом*» є прикладом ліричного гімну, що оспівує велич і красу української землі. Піснеспів має описовий характер і патріотичне спрямування. О. Лис залишається вірною своїм стилістичним уподобанням – яскравій образності, мелодизації усієї музичної фактури. Поетичний текст піднесеного характеру надихає на створення відповідного музичного контенту.

Поезія В. Довжика позначена пісенністю (*в цьому мій початок, це моя родина: мама, мова, пісня, Україна! Над водою доброю, Дніпровою! Мені пахне Україна мовою*); використанням українських слів-символів (*соловейко, калина, біла хата з вишнями, сонце й верби над водою*); метафорами (*красне літо, а над містом золотистим, мені пахне Україна*); порівняннями України з мамою, мовою, піснею. Цими поетичними засобами створюється образ дорогої серцю України.

Утілення такого образу відбувається на музичному рівні: у фразах широкого дихання, перевагою комплементарного ритму у фортепіанному супроводі, а відтак плавним заповненням хорової партитури.

Піснеспів складається з трьох куплетів, кожен з яких має будову А-В-С по вісім тактів у кожному розділі. Симетричність музичної структури надає стійкості звучання, психологічної впевненості, гордості, відчуття власної гідності.

Контрасту всередині куплету сприяє тематичне й тональне зіставлення D-h – gis-H – D-h. Для піснеспіву характерним є драматично-наскрізний розвиток з кульмінацією й зміною тонального плану в третьому куплеті (C/c-a – As – C). Таке зіставлення далеких тональностей і

гармоній протягом усього хору слугує засобом відтворення різнобарвної, різнокольорової України, оспіваної у віршованих рядках В. Довжика. Закінчення акордом C-dur символізує урочистість поетичного тексту, що описує велич і красу української землі.

Піднесений настрій «Синім небом» продовжує хоровий твір «Дума про Аскольда». Фрази широкого дихання, плавність мелодії, довгі тривалості наприкінці музичних структур вказують на ліричний характер звучання, мелодичну виразність, мелодичність хорової партитури і партії акомпанементу. Помірний темп, ліричний характер, масштабність (чотири куплети), історичний сюжет додають риси епічності, характерної для жанру думи. Необхідно відмітити квадратність музичних структур. Чотиритактова побудова речень зберігається у всіх куплетах. Виключення складає останнє речення четвертого куплету – воно розширене завдяки повтору останньої фрази «Благодать нести!». Квадратність музичних побудов додає музиці стійкості духу, епічності.

Хор складається з чотирьох куплетів. Незважаючи на повтори у куплетах мелодії, музичної структури, драматургічний розвиток вибудовується від початку до третього куплету, до фрази «християнську віру в Русь Аскольд приніс!» (прикл. 3).

Приклад 3

Розвиток у межах одного куплету відбувається таким чином: перше речення проводиться одноголосно, друге в терцію, у третьому – з'являються акорди, четверте –

викладено акордовою фактурою. Характерними для мелодичної лінії є кварто-квінтові стрибки, які переважають у третьому й четвертому реченнях. Теситура хорових партій з кожним реченням зміщується в сторону підвищення.

У гармонічній структурі композиторка послуговується основними функціями ладу, відхиленням у тональність VI ст. (g-moll), використанням субдомінантових гармоній (Es-dur, g-moll).

Отже, у «Думі про Аскольда» поєднуються риси епічного й ліричного жанрів. Мелодика хору подібна до мелодики жанру українських народних дум. Перевага плагальних гармоній додає звучанню лірико-епічного характеру.

У піснеспіві «Голуб миру» (муз. і сл. О. Лис) виявив себе талант авторки як ліричного співця у вербальному й музичному текстах. Мелодична виразність як основна стильова ознака творчості О. Лис повною мірою виявилась у хорі «Голуб світла», а її лірична сповідь сприймається як молитва до Всевишнього:

*Голуб світла променем лети!
У незнані зоряні світи!
І мою надію, що я так лелію –
Я прошу до неба донести!
Я прошу для мами многа літ,
А для тата сил летіть в політ!
Маю щирю віру, що для краю миру
Бог пошле й добра на цілий світ!
Божже, наш край оберігай,
Щастя у дім неси!
Хай в ньому знов квітне любов!
Край весни, добра й краси!
Для сестри – щасливої весни,
Дітям, Божже, дай щасливі сни!
Милостивий Божже, знаю, Ти поможеш,
Ти почувєш щирі молитви.
Всіх Святих і ангелів молю
За сім'ю, бо щиро всіх люблю!
За свою родину, неньку Україну
Тихо я коліна преклоню.*

Хор складається з двох куплетів. Хорова й фортепіанна фактура наділені мелодійною виразністю. Повільний темп *Andante con moto*, заповненість фактури восьмими, тісний виклад акордів надають мелодиці плавності. Увагу привертає симетричність, квадратність музичної форми – період повторної будови (8+8), що надає музиці стабільності, рівновагу.

Щодо гармонічного розвитку композиторка використовує сферу субдомінантової гармонії. Основними гармоніями є: м'яке співставлення Т– VI, акорди IV, II ступенів. Перевага субдомінантової сфери звучання сприяє ліричному тону висловлювання, м'якому звучанню, що розкриває духовний зміст поетичного тексту. Свіжості звучання надає гармонія сьомого низького ступеню (As-dur).

Мелодія куплету спирається на звуки тонічного тризвуку. Закінчуються перші дві фрази на терцовому тоні (*re*). Терцовий тон в мажорі характеризується високою інтонацією, направленістю угору, що передає семантику поетичних рядків (*Голуб світла променем лети! У незнані зоряні світи!*). Висхідний рух мелодії посилює відчуття підйому, просвітлення (прикл. 4).

Приклад 4

Партія акомпанементу представлена рівномірним рухом восьмих, що надає музиці плавності руху, безперервності й заповненості звучання.

«Голуб світла» став своєрідною візитівкою О. Лис, адже з'явився в репертуарі багатьох дитячих хорових колективів. Про популярність хору свідчать виконання твору багатьма дитячими хоровими колективами, серед яких хор «Тенерецця» під керівництвом С. Вовка (<https://www.youtube.com/watch?v=v6bOYkJfy2g>).

Висновки. Проаналізувавши хорові твори для дітей О. Лис ми прийшли до висновку, що вони позначені яскравою образністю, надзвичайною мелодійністю. У різних жанрово-тематичних опусах композиторка залишається вірною своєму стильовому уподобанню – наділенню музичної фактури мелодичною виразністю. Натомість не залишає без уваги й гармонічне забарвлення, що підсилює художньо-образний ореол хорових творів для дітей. Велику роль у цьому відіграє пісенність, музикальність поетичного тексту з використанням українських слів-символів, метафор, алітерації, асонансу тощо. Мелодійність поетичного тексту посилює плавність, лінійність музичної партитури. Засоби виразності прості й доступні для сприйняття дітьми. Спільні етико-естетичні засади В. Довжика та О. Лис дозволили авторам створити високохудожні зразки хорових творів для дітей, які увійшли до репертуару багатьох дитячих хорових колективів України.

Перспективу майбутніх досліджень вбачаємо у продовженні вивчення інших жанрів у творчості О. Лис.

Список використаних джерел:

1. Іванова Ю. Дитячий хор у творчості М. Кармінського. *Аспекти історичного музикознавства*. 2020. Вип. 19-20. С. 29-44.
2. Соколова А. Вітчизняна хорова творчість для дітей у 20-30-х рр. XX ст. *Молодь і ринок*. 2010. №5 (64). С. 72-77.

3. Шегда Л. Вплив жанрових традицій та нових стилістичних тенденцій на українську композиторську творчість у галузі музики для дітей другої половини XX століття. *Українське мистецтвознавство: матеріали, дослідження, рецензії* : зб. наук. пр. К. : ІМФЕ ім. М.Т. Рильського НАН України, 2009. Вип. 9. С. 161-169.

4. Шегда Л. Стилiстичнi особливостi хорових творiв для дiтей Б. Фiльц на канонiчнi тексти. *Студії мистецтвознавчі*. К. : ІМФЕ НАН України. 2009. № 2(26). С. 53-59.

5. Немкович О. М. Лис Олена Володимирівна. Енциклопедія сучасної України. URL : https://esu.com.ua/search_articles.php?id=54795 (дата звернення 21.09.2021).

6. Коскін В. Василь Довжик: «Україну можна сприймати фарсово, я сприймаю трагікомічно». 18.11. 2006. URL : <http://www.vox.com.ua/data/2006/11/18/vasyl-dovzhyk-ukrainu-mozhna-sprymaty-farsovo-ya-sprymayu-tragikomichno.phtml> (дата звернення 20.12.2022).

